

Statistical Analysis of the Conceptual Metaphors of the Causation in Theology Section of Ibn Sina' *Al-Shifa* (Healing)

Vol. 12, No. 1, Tome 61
pp. 365-397
April & May 2021

Vahid Khademzadeh*

Abstract:

The causation has a special and important role in the philosophy, especially traditional philosophy. Main question in this study is whether the description of causal relations in Islamic philosophy can be justified and explained in the framework of the theory of conceptual metaphor. The study is focused on theology section of *Al-Shifa (Healing)* written by Ibn Sina. The book of *Al-Shifa (Healing)* is one of the most important works of Ibn Sina. The theology section of this book should be considered as the most important philosophical work of Ibn Sina. To answer the question, conceptual metaphors of causation in this book are identified. Ibn Sina uses many different words to describe the causal relations. By extracting and categorization of those words, several conceptual metaphors about causation are found. In this study, the role and importance of every one of these conceptual metaphors is determined by statistical method. The statistical data is extracted by counting words related to source domain of conceptual metaphors.

Conceptual metaphors related to causation in the book can be divided into two major categories: metaphors based on the primary metaphor of "Cause Is Physical Force" and metaphors based on natural causation. By extracting the abundance of each of the two categories, it becomes clear that the metaphors based on natural causation have a greater frequency than another in the theology of *Al-Shifa (Healing)*

Keywords: Ibn Sina, causation, conceptual metaphor, *Al-Shifa*, Lakoff

* Corresponding author; Assistant Professor, Department of Philosophy, Faculty of Theology, Ferdowsi University of Mashhad., Mashhad, Iran. Email: v.khademzadeh@um.ac.ir

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9303-8029>

Received: 22 April 2020
Received in revised form: 22 June 2020
Accepted: 21 July 2020

1. Introduction

In the theory of conceptual metaphors, George Lakoff and Mark Johnson claim that understanding of abstract concepts is made possible by understanding of less abstract concepts. Causation is one of important abstract concepts in traditional philosophy. Ibn Sina is one of the greatest Muslim philosophers and *Al-Shifa* is his most important philosophical book. The *Al-Shifa* includes the sections of logic, physics and theology. This research focuses on the theology section of this book.

This study is about following basic questions by focusing theology section of Ibn sina' *Al-Shifa* :

A) Can Ibn Sina's understanding and description of the causal relationship be explained in the framework of the theory of conceptual metaphors?

The hypothesis of this study is that Ibn Sina's understanding of causation can be explained by the theory of conceptual metaphors. Assuming that this hypothesis is true, other questions are raised in this study:

B) What are the important conceptual metaphors related to causation in the theology of *Al-Shifa*?

C) What is the importance and position of each of the above-mentioned conceptual metaphors in the theology of *Al-Shifa*?

The position and importance of each conceptual metaphor is determined by calculating the statistical frequency of each of these metaphors.

2. Literature review

For Aristotle, philosophy are the knowledge of the causes and principles of things (Aristotle: 981b-983a). He also believes that it is not possible to know objects without knowing their causes (Aristotle: 993b23, 983a24, 194b18).

Ibn Sina, following the ideas of the first teacher, introduces philosophy as recognizing the principles and first causes of beings (Ibn Sina, 1376: 12).

Lakoff and Johnson introduce causation as one of the most important concepts to understand and describe the events in the human thought and language. They believe that the causation has been conceptualized by an initial skeletal literal structure, the central prototype, and finally the metaphorical extensions of this prototype (Lakoff & Johnson, 1980:71; 1999: 177-178).

They introduce several conceptual metaphors to describe causation focusing on everyday English language such as “Causation Is Forced Movements”, “Causation Is Transfer Of Possessions” , “Causation Is A Forced Change Of Shape” , “Causation Is Upward Motion” and “Causation Is Motion out” (Lakoff, 1993: 220-229; Lakoff & Johnson, 1980: 69-76). They believe that the same conceptual metaphors of causation are also used in philosophical texts. Every philosophical theory of causation is based on one or more the conceptual metaphors. Every philosopher believes that only his view of causation is correct, but according to Lakoff and Johnson, none of these theories alone can represent all aspects of this concept (Lakoff, 1999: 226).

3. Methodology

In conceptual metaphors, a conceptual domain - the target domain - is conceptualized by another conceptual domain - the source domain.

Conceptual metaphors in a text can be identified and introduced by relying on words related to source domain, or target domain, or combination of the two (Stefanowitsch, 2006: 2-3). Target domain of all conceptual metaphors related to causation are words that literally mean causation. Although the *Al-Shifa* is full of descriptions of causal relationships, there are not many cases of using words that have a literal causal meaning. Therefore, in this study, the conceptual metaphors of causation in the *Al-Shifa* are

extracted and introduced by words related to target domain of these metaphors. Every conceptual metaphor in the *Al-Shifa* is represented through the derivations of one or more lexical roots. This book is written in Arabic language.

By qualitative study of the theology section of the *Al-Shifa*, the most important conceptual metaphors related to causation in this book and the lexical roots related to each of these metaphors were extracted. Then, by counting the frequency of using derivatives of roots related to each of the conceptual metaphors in this book, the frequency of each of the conceptual metaphors in this book was calculated.

4. Conclusion

Some of the conceptual metaphors related to causation in *Al-Shifa* are similar to the conceptual metaphors introduced by Lakoff and Johnson, but the other part of these metaphors is new and original.

Conceptual metaphors in this book can be divided into two categories: (A) metaphors based on the primary metaphor "Cause Is Physical Force" and (B) metaphors based on natural causation. Category A includes metaphors that conceptualize causation as a kind of forced movement, while category B conceptualizes causation as an action or state that arises from the essence of an object and occurs automatically.

Category A includes "Causation Is Transfer Of Possessions", "Causation Is Making" and "Causation Is Making An Impression" metaphors.

Category B includes "Causation Is Motion out", "Causation Is Being Basis" and "Cause Is Source" metaphors.

"Causation Is Transfer Of Possessions" metaphor (108) is represented by the derivations of «'-t-w» (12), «w-h-b» (2) and « f-y-d » (94) roots. "Causation Is Making" metaphor (39) emerges through derivations of «j-'-l»

(30) and «š-n-‘» (9) roots. “Causation Is Making An Impression” metaphor (59) related to the derivations of «‘- th-r»(59) root.

“Causation Is Motion out” metaphor (122) is represented by the derivations of «š-d-r» (67), «n-sh-’» (2), «f-y-d» (53) roots. “Causation Is Being Basis” metaphor (250) involves the derivations of «q-w-m» (250) root. “Cause Is Source” metaphor (317) is represented by the derivations of «b-d-’» (317) root.

The numbers in parentheses indicate the frequency of metaphoric usage of each lexical root or conceptual metaphors in theology section of *Al-Shifa* written by Ibn Sina.

Category B (689) has more frequency than Category A (206). This shows that Ibn Sina's philosophy is based on an essentialist view. In such a view, the events of the universe are the result of the inherent characteristics of beings, not the application of an external force on objects.

[DOI: 10.29252/LRR.12.1.12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1400.12.1.13.9]

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-04-20]

دوماهنامه علمی - پژوهشی

۱۲د، ش ۱ (پیاپی ۶۱) فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۰، صص ۳۶۵-۳۹۷

تحلیل آماری از استعاره‌های مفهومی علیت در بخش الهیات کتاب الشفاء ابن سینا

وحید خادم‌زاده*

استادیار گروه فلسفه و حکمت اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

پذیرش: ۹۹/۰۴/۳۱

دریافت: ۹۹/۰۲/۰۳

چکیده

اصل علیت جایگاه ویژه و مهمی در فلسفه به‌ویژه فلسفه سنتی دارد. پژوهش حاضر به این پرسش اساسی می‌پردازد که آیا توصیف روابط علی در فلسفه اسلامی را می‌توان در چارچوب نظریه استعاره‌های مفهومی توجیه و تبیین کرد. این پژوهش بر روی بخش الهیات کتاب الشفاء صورت گرفته است. کتاب الشفاء یکی از مهم‌ترین آثار ابن‌سیناست. بخش الهیات یا متافیزیک این کتاب را باید مهم‌ترین اثر فلسفی ابن‌سینا دانست. برای پاسخ به پرسش اساسی این تحقیق، استعاره‌های مفهومی علیت در الهیات الشفاء شناسایی و معرفی می‌شوند. ابن‌سینا از واژگان گوناگون و متعددی برای توصیف رابطه علیت بهره برده است. با استخراج و دسته‌بندی واژگان مذکور، استعاره‌های مفهومی متعددی برای توصیف علیت در الهیات الشفاء شناسایی می‌شوند. در پژوهش حاضر همچنین کوشش می‌شود که نقش و اهمیت هر یک از استعاره‌های مفهومی مذکور در کتاب الهیات الشفاء با روش آماری و استخراج فراوانی به‌کارگیری استعاره‌های فوق مشخص شود. استخراج داده‌ها با شمارش واژگان مرتبط به حوزه مبدأ استعاره‌های مفهومی مذکور صورت می‌گیرد.

استعاره‌های مفهومی مرتبط با علیت در کتاب مذکور را می‌توان به دو بخش بزرگ تقسیم کرد: استعاره‌های مبتنی بر استعاره پایه «علت نیروی فیزیکی است» و استعاره‌های مبتنی بر علیت طبیعی. با استخراج فراوانی هر یک از استعاره‌های فوق مشخص می‌شود که به طرز معناداری استعاره‌های مبتنی بر علیت طبیعی دارای فراوانی بیشتری در الهیات الشفاء هستند.

واژه‌های کلیدی: ابن‌سینا، علیت، استعاره مفهومی، الشفاء، لیکاف.

۱. مقدمه

علیت در یک معنای عام هر گونه اثرگذاری یک شیء، حادثه یا حالت در یک شیء، حادثه یا حالت دیگر است. این مفهوم عام تقریباً در تمام حوزه‌های فکری، زبانی و رفتاری انسان حضوری فراگیر دارد. از سویی دیگر، علیت را می‌توان یکی از مهم‌ترین اصول فلسفی دانست. اکثر قریب به اتفاق تئوری‌های فلسفی به‌ویژه در فلسفه سنتی نسبتی با اصل علیت برقرار می‌سازند.

جرج لیکاف^۱ و مارک جانسون^۲ در نظریه استعاره‌های مفهومی^۳ مدعی هستند که فهم انسان از مفاهیم انتزاعی به‌واسطه فهم انسان از مفاهیم کم‌تر انتزاعی میسر می‌شود. علیت نیز یکی از مفاهیم انتزاعی محسوب می‌شود. پژوهش حاضر با تمرکز بر بخش الهیات از کتاب *الشفاء* ابن‌سینا به این پرسش اساسی می‌پردازد:

الف) آیا فهم و توصیف ابن‌سینا از رابطه علیت در چارچوب نظریه استعاره‌های مفهومی قابل تبیین و توجیه است؟

فرضیه این تحقیق این است که فهم ابن‌سینا از علیت را می‌توان در قالب نظریه استعاره‌های مفهومی تبیین کرد. با فرض صحت این فرضیه، سؤالات دیگری نیز در این تحقیق طرح می‌شود:

ب) استعاره‌های مفهومی مرتبط با علیت در الهیات/الشفاء ابن‌سینا کدام است؟

ج) اهمیت و جایگاه هر یک از استعاره‌های مفهومی مذکور در الهیات/الشفاء ابن‌سینا چه میزان است؟

در نظریه استعاره مفهومی، همواره یک مفهوم انتزاعی – حوزه مقصد^۴ – به‌واسطه یک مفهوم کم‌تر انتزاعی – حوزه مبدأ^۵ – مفهوم‌سازی^۶ می‌شود. در پژوهش حاضر، حوزه مقصد تمام استعاره‌های مفهومی، «علیت» فرض شده است. ابن‌سینا برای توصیف رابطه علیت از واژگان متعددی بهره می‌برد. او از عباراتی همانند «فاضه، افاده و اعطای وجود بر موجودات، صدور معلول از علت، مقومات و مبادی اشیاء، صانع اول» بهره می‌گیرد. واژگان متعدد مذکور را باید متعلق به حوزه مبدأ استعاره‌های مفهومی علیت دانست. به عبارت دیگر ابن‌سینا از واژگان مذکور – حوزه مبدأ – جهت مفهوم‌سازی رابطه علیت – حوزه مقصد – بهره برده است.

پاسخ به پرسش الف همراه با پاسخ به پرسش ب امکان‌پذیر است. پژوهش حاضر به‌واسطه شناسایی و بررسی واژگان متعلق به حوزه مبدأ استعاره‌های مفهومی صورت گرفته است. با استخراج و دسته‌بندی واژگانی که جهت مفهوم‌سازی علیت به‌کار گرفته شده‌اند، استعاره‌های

مفهومی متعددی در حوزه علیت شناسایی می‌شوند. برخی از این استعاره‌های مفهومی توسط لیکاف و جانسون معرفی شده‌اند و برخی دیگر نیز دارای سابقه‌ای در آثار آنان نیستند. پاسخ به پرسش ج نیز به روش آماری و با محاسبه فراوانی به‌کارگیری هر یک از استعاره‌های مفهومی حوزه علیت در الهیات *الشفاء* ابن‌سینا میسر می‌شود. حوزه مبدأ هر یک از استعاره‌های مفهومی علیت در الهیات *الشفاء* به‌واسطه واژگان گوناگونی با ریشه‌های مختلف نمایندگی می‌شود. با استخراج فراوانی هر دسته از واژگان مذکور که حوزه مبدأ یک استعاره را شکل می‌دهند، فراوانی هر یک از استعاره‌های مفهومی مذکور محاسبه می‌شود. نقش و اهمیت هر یک از استعاره‌های مفهومی براساس میزان فراوانی به‌کارگیری آن‌ها محاسبه شده است. در این مقاله ابتدا پیشینه‌ای اجمالی از پژوهش‌های مشابه در حوزه الهیات ارائه می‌شود. سپس در چارچوب نظری بحث، دیدگاه فیلسوفان سنتی به علیت و همچنین نگاه لیکاف و جانسون به مقوله علیت و استعاره‌های مفهومی مرتبط با آن مورد اشاره قرار می‌گیرد. سپس با تبیین روش تحقیق، استعاره‌های مفهومی علیت در الهیات *الشفاء* استخراج و معرفی می‌شوند. فراوانی هر کدام از این استعاره‌ها به روش آماری محاسبه می‌شود و در نهایت نتایج حاصل از این داده‌ها مورد بحث قرار می‌گیرد.

۲. پیشینه تحقیق

پژوهش‌های زیادی به بررسی متون اسلامی و الهیاتی در چارچوب نظریه استعاره مفهومی پرداخته‌اند. البته بیشتر این پژوهش‌ها بر روی قرآن و نهج‌البلاغه صورت گرفته است. برای نمونه، براتی (۱۳۹۵) به بررسی استعاره‌های مفهومی مرتبط با مفهوم نور در قرآن پرداخته است. یگانه و افراشی (۱۳۹۵) به بررسی استعاره‌های جهتی در قرآن با رویکرد شناختی پرداخته‌اند. در حوزه فلسفه و عرفان اسلامی نیز مقالات متعددی به بررسی نقش استعاره‌های مفهومی در مفهوم‌سازی اصطلاحات فلسفی و عرفانی پرداخته‌اند. برای نمونه، خادم زاده نقش استعاره‌های مفهومی «وجود به‌مثابه نور» (۱۳۹۵) و «وجود به‌مثابه امر سیال» (۱۳۹۶) و «موجود حقیقی به-مثابه امر ثابت» (۱۳۹۶) را در متافیزیک ملاصدرا تحلیل کرده است. هاشمی (۱۳۹۲) نیز به معرفی استعاره‌های مفهومی مرتبط با مفهوم «ناکجا‌آباد» در آثار سهروردی می‌پردازد. خادم‌زاده و سعیدی مهر (۲۰۱۶) به معرفی چند نمونه از استعاره‌های مفهومی علیت در آثار

فیلسوفان مسلمان پرداخته‌اند. این مقاله بر روی یک متن خاص فلسفی تمرکز نکرده و از روش‌های آماری نیز بهره نبرده است. اما پژوهش حاضر بر روی کتاب *الهیات الشفاء* ابن‌سینا صورت گرفته است که با استفاده از روش آماری و به صورت جامع‌تر انجام شده است.

۳. چارچوب نظری

۳-۱. علیت در فلسفه سنتی

فیلسوفان پیش‌سقراطی با طرح مسئله ماده‌المواد یعنی ماده‌ای که منشأ تمام موجودات مادی است، برای نخستین‌بار بحث علیت را به‌مثابه یک بحث فلسفی مطرح کرده‌اند. اما ارسطو بحث علیت را بسط و تفصیل داد. از نظر ارسطو، فلسفه و حکمت همان شناخت علل و مبادی اشیاست (Aristotle, 981b-983a). او همچنین معتقد است که شناخت اشیا بدون شناخت علل آن‌ها ممکن نیست (Aristotle, 993b23, 983a24, 194b18). ابن‌سینا نیز با پیروی از اندیشه‌های معلم اول، فلسفه را شناخت مبادی و علل نخستین موجودات معرفی می‌کند (ابن‌سینا، ۱۳۷۶، ص. ۱۲). بدین ترتیب، علیت به اصل و اساس فلسفه ارسطویی تبدیل می‌شود. ارسطو علیت را تعریف نمی‌کند، بلکه با اثبات علل نخستین جهان و تعریف و تبیین علت‌های چهارگانه تصویری از چیستی علت و نقش آن ارائه می‌دهد (راس، ۱۹۳۰، ترجمه قوام صفری، ۱۳۷۷، ص. ۱۲۲). ارسطو تمام تغییرات عالم را از جنس حرکت می‌داندست و علل چهارگانه را درواقع علت‌های ایجاد حرکت معرفی می‌کند. علت‌های چهارگانه ارسطویی عبارت‌اند از الف) علت فاعلی: چیزی که شیئی را حرکت می‌دهد همانند نجار که با حرکت، صندلی را ایجاد می‌کند، ب) علت مادی: چیزی که شیء را شیء می‌کند همانند چوب برای صندلی، ج) علت صوری: چیزی که با وجود آن، شیء ضرورتاً شیئی خاص می‌شود همانند صورت صندلی، د) علت غایی: چیزی که هدف و سرانجام شیء است همانند فعل نشستن برای صندلی (Aristotle : 94a21-23). این علل چهارگانه هم عامل تحقق و ایجاد شیء هستند و هم با شناخت علل چهارگانه هر شیء، می‌توان آن شیء را شناخت. به عبارت دیگر هم نقشی هستی‌شناختی دارند و نقشی معرفت‌شناختی. ابن‌سینا به‌منزله فیلسوفی مشائی از پیروان ارسطو محسوب می‌شود. او نیز به تعریف علیت نمی‌پردازد، اما علت را به‌عنوان مهم‌ترین جزء رابطه علیت تعریف می‌کند. او در رساله *الحدود* بیان می‌کند که علت به هر ذاتی گفته می‌شود که وجود ذات بالفعل دیگری از آن برآمده باشد بدون آنکه وجود بالفعل علت از وجود بالفعل آن

دیگری (معلول) برآمده باشد (ابن‌سینا، بی‌تا، ص. ۱۱۷). هر چند ابن‌سینا همانند ارسطو از علل چهارگانه نیز سخن می‌گوید، اما نوع نگاه او به علیت تفاوت معناداری با نگاه ارسطویی می‌یابد. ابن‌سینا علل چهارگانه را به دو بخش علل وجود شیء و علل ماهیت شیء تقسیم می‌کند. علت فاعلی و غایی، علل وجودی شیء محسوب می‌شوند و علت مادی و صوری، علل ماهوی شیء هستند (ابن‌سینا، ۱۳۸۱، ص. ۲۶۵). در چنین نگاهی علت فاعلی دیگر عامل ایجاد حرکت نیست، بلکه اعطاکننده وجود به اشیاست. بنابراین، می‌توان خلقت از عدم را به‌عنوان باوری دینی، توجیه فلسفی کرد؛ خداوند را علت فاعلی جهان محسوب کرد که وجود را به همه موجودات اعطا کرده است.

نگاه فلسفی به علیت تنها به نگاه ارسطویی و سینیوی محدود نمی‌شود، بلکه فلاسفه در طول تاریخ نظریات گوناگونی در باب علیت، اصول حاکم بر آن و انواع علت ارائه داده‌اند. اما از آنجا که مقاله حاضر تنها به کتاب الهیات /شفاء ابن‌سینا می‌پردازد، نگاه ارسطویی و سینیوی به علیت در اینجا به‌صورت اجمالی تبیین شد.

۲-۳. علیت از دیدگاه نظریه استعاره مفهومی

هر چند علیت در یک معنای عام هر گونه اثرگذاری یک شیء بر شیء دیگر است اما فلاسفه معمولاً به‌واسطه تعریف علت و معلول، معرفی انواع علت و تبیین اصول حاکم بر علیت، تنها نوع یا انواع خاصی از اثرگذاری یک شیء بر شیء دیگر را به‌عنوان علیت می‌پذیرند. برای مثال، ارسطو با معرفی علت‌های چهارگانه در واقع نوعی حد و مرز جهت شناسایی علیت وضع کرده است و اگر عاملی خارج از علت‌های چهارگانه بر یک شیء اثر گذارد، از دیدگاه ارسطویی آن عامل به‌عنوان علت حقیقی شیء محسوب نمی‌شود. اما زبان‌شناسان شناختی همانند لیکاف و جانسون، ظهور و بروز رابطه علیت در زبان را به‌مثابه عاملی مهم جهت تشخیص علیت می‌پذیرند؛ هر گونه رابطه‌ای که به‌واسطه استعاره‌های مفهومی علیت مفهوم‌سازی شود، نوعی از علیت محسوب می‌شود هر چند که هیچ فیلسوفی آن رابطه را به‌عنوان یکی از مصادیق علیت نپذیرفته باشد.

در حالی که فلاسفه در تعریف علیت و معرفی انواع علت با یکدیگر دچار اختلاف هستند و هر کدام از آنان بر درستی دیدگاه خویش و نادرستی دیدگاه سایر فلاسفه تأکید دارند، از دیدگاه زبان‌شناسی شناختی، تمام توصیفات مختلف و متباین فلاسفه از علیت را می‌توان به‌عنوان انواع

علیت محسوب داشت و هر یک از دیدگاه‌های مختلف فلاسفه را به واسطهٔ یک یا چند استعارهٔ مفهومی تبیین و توجیه کرد (Lakoff & Johnson, 1999, p. 225). از طرفی دیگر بسیاری اوقات فلاسفه و دانشمندان میان علیت در حوزه‌های گوناگون همانند علیت در فلسفه، علوم اجتماعی، ریاضیات، فیزیک و شیمی و همچنین علیت در گفتار عرفی و روزمره تفاوت قائل می‌شوند و برای هر کدام از این حوزه‌های مختلف، انواع خاصی از علت و اصول ویژه‌ای در علیت وضع می‌کنند. اما از دیدگاه زبان‌شناسی شناختی، علیت در حوزه‌های مختلف علم و فلسفه در نهایت با سازوکار شناختی واحد قابل تبیین و توجیه است. لیکاف و جانسون معتقدند نظریات گوناگون و مختلف دربارهٔ علیت را در نهایت می‌توان در مقولهٔ واحدی به نام مقولهٔ علیت جای داد. در ادامه دیدگاه آنان دربارهٔ مقولهٔ علیت را تبیین می‌کنیم.

۳-۳. مقوله‌بندی^۷ علیت

هر مفهومی معمولاً جهت اشاره به یک دسته از اشیای واقعی یا انتزاعی به‌کار می‌رود. در نگاه سنتی دسته‌بندی اشیا براساس شرایط لازم و کافی صورت می‌گیرد. به عبارت دیگر، هر مقوله‌ای از اشیا دارای شرایط لازم و کافی مخصوص به خود است. ویتگنشتاین^۸ با تحلیل معنایی واژهٔ «بازی» به نقد این دیدگاه سنتی پرداخت و بحث شباهت‌های خانوادگی را مطرح کرد (Wittgenstein, 1978, pp. 66-67). کشف و معرفی چنین شرایط لازم و کافی برای بسیاری از مقوله‌ها تقریباً ممکن نیست (Coleman & Kay, 1981, p. 43; Ballmer & Brennenstuhl, 1981, p. 48). رُش^۹ (1978) و لباو^{۱۰} (1973) با انجام آزمایش‌های مستقل از هم نشان دادند که هر مقوله دارای یک پیش‌نمونه^{۱۱} است که بهترین عضو آن مقوله محسوب می‌شود و سایر اشیا براساس مقایسه با آن پیش‌نمونه و براساس میزان شباهت با پیش‌نمونه، عضوی از مقوله محسوب می‌شوند. مقایسهٔ اشیا با پیش‌نمونه نیازمند کشف مؤلفه‌های پیش-نمونه‌ای است. مؤلفه‌هایی که بیشترین اهمیت را در پیش‌نمونه دارند و اساس مقایسه با پیش‌نمونه محسوب می‌شوند. البته کشف مؤلفه‌های پیش‌نمونه‌ای مقوله‌ها کار چندان ساده‌ای محسوب نمی‌شود (Armstrong & Gleitman, 1983, p. 272). زبان‌شناسان شناختی برای کشف سازوکار شناختی مقوله‌بندی، بیشترین توجه را به نحوهٔ شکل‌گیری و گسترش پیش‌نمونه‌ها اختصاص داده‌اند (Geeraerts, 1989, p. 603).

لیکاف و جانسون با پذیرش دیدگاه رُش، گسترش و تعمیم استعارای پیش‌نمونه علیت را مهم‌ترین عامل شکل‌گیری مقوله علیت معرفی می‌کنند (Lakoff & Johnson, 1980, p. 71). البته آنان معتقدند که مقوله علیت علاوه بر پیش‌نمونه، دارای یک معنای تحت‌اللفظی بسیار عام ولی فقیر و نحیف نیز است.

مقوله علیت حاصل لایه‌های شعاعی مختلفی است که حول یک محور گسترش می‌یابند. در ادامه می‌کوشیم که این لایه‌های گوناگون را به‌صورت اجمالی معرفی کنیم.

۳-۳-۱. مفهوم تحت‌اللفظی علیت^{۱۱}

مفهوم تحت‌اللفظی علیت معنایی بسیار عام است که در میان تمام مصداق‌های رابطه علیت مشترک است. این معنای عام عبارت است از «علت یک عامل تعیین‌کننده برای یک وضعیت است». منظور از «وضعیت» در این تعریف می‌تواند یک حالت، تغییر، فرایند یا کنش باشد. چنین معنایی هر چند بر تمام نمونه‌ها و اقسام رابطه علیت از فیزیک تا علوم اجتماعی و همچنین علیت فلسفی صادق است. با این حال، این معنای عام بسیار نحیف و فقیر است؛ بدین معنا که چنین تعریفی اطلاعات مهمی درباره کیفیت و چگونگی رابطه علیت به ما نمی‌دهد. به زعم لیکاف تنها نتیجه‌ای که از این تعریف می‌توان اخذ کرد، این است که «اگر علت غایب باشد و ما هیچ اطلاعات دیگری نیز نداشته باشیم، ما نمی‌توانیم نتیجه بگیریم که وضعیت حاصل شده است» (Lakoff & Johnson, 1999, p. 177).

بدیهی است که بیان هر گونه ویژگی دیگر در باب رابطه علیت به معنای فراروی از این معنای تحت‌اللفظی است. بی‌شک فهم ما از رابطه علیت بسیار غنی‌تر از این معنای تحت‌اللفظی است. از همین روی، این معنای تحت‌اللفظی نمی‌تواند به‌صورت کامل مفهوم علیت را تبیین کند.

۳-۳-۲. پیش‌نمونه علیت

پیش‌نمونه علیت از دیدگاه لیکاف و جانسون عبارت است از «تغییرات فیزیکی در یک شیء توسط نیروی ارادی بدنی به‌واسطه تماس مستقیم بدن با شیء مذکور» (Lakoff & Johnson, 1999, p. 177). بی‌شک آشکارترین نوع تغییرات فیزیکی نیز حرکات مکانی محسوب می‌شود. برای مثال، هیچ چیزی بهتر از حرکت یک توپ به‌واسطه برخورد با دست انسان نمی‌تواند آشکارا رابطه

علیت را در ذهن به تصویر بکشد. این پیش‌نمونه را می‌توان محوری‌ترین عضو مقولهٔ علیت محسوب کرد. پیش‌نمونهٔ علیت هر چند نسبت به مفهوم تحت‌اللفظی علیت غنای بیشتری دارد، اما شکل‌گیری انواع مختلف علیت حاصل بسط‌ها و توسعه‌های معنایی است که در این پیش‌نمونه رخ می‌دهد. بسط و توسعهٔ معنایی علیت به‌واسطهٔ استعاره‌های مفهومی رخ می‌دهد.

۴-۳. استعاره‌های مفهومی علیت در دیدگاه لیکاف و جانسون

استعارهٔ مفهومی به معنای مفهوم‌سازی نظام‌مند یک حوزه از تجربهٔ بشر – حوزهٔ مقصد – به‌واسطهٔ حوزهٔ دیگری از تجربهٔ بشر – حوزهٔ مبدأ – است. حوزهٔ مقصد معمولاً انتزاعی‌تر از حوزهٔ مبدأ است. به عبارت دیگر، هر مفهوم انتزاعی به‌واسطهٔ یک مفهوم کم‌تر انتزاعی فهم و توصیف می‌شود. مفهوم علیت به‌واسطهٔ استعاره‌های مفهومی گوناگونی بسط و توسعه می‌یابد. لیکاف و جانسون به تعدادی از این استعاره‌های مفهومی در آثار خویش اشاره می‌کنند (Lakoff, 1980, pp. 69-76; Lakoff & Johnson, 1980, pp. 220-229). هر چند آنان خود اذعان دارند که تعداد استعاره‌های مفهومی مرتبط با علیت بسیار بیش از موارد بیان‌شده است. این استعاره‌ها در آثار لیکاف و جانسون به‌واسطهٔ مثال‌هایی معرفی و تبیین شده‌اند که همگی متعلق به زبان انگلیسی است. با این حال بسیاری از استعاره‌های معرفی‌شده تنها مختص به زبان انگلیسی نیست، بلکه می‌توان آن‌ها را در زبان‌های دیگر همانند فارسی و عربی نیز مشاهده کرد. حضور این استعاره‌ها در زبان‌ها و فرهنگ‌های مختلف می‌تواند شواهدی بر این نکته باشد که استعاره‌های مفهومی تنها پدیده‌ای زبانی و یا فرهنگی نیست، بلکه این استعاره‌ها در دستگاه شناختی انسان ریشه دارند (Lakoff & Johnson, 1980, p. 6; Olaf, 2002, p. 21). انتخاب و بکارگیری استعاره‌های مفهومی امور دلخواهانه و تصادفی نیست (Lakoff & Johnson, 2003, p. 244). بلکه دستگاه شناختی انسان به‌گونه‌ای سازماندهی شده است که علیت را در چارچوب چنین استعاره‌هایی فهم می‌کند.

مقالهٔ حاضر ظرفیت معرفی تمام استعاره‌های مفهومی معرفی‌شده توسط لیکاف و جانسون را ندارد. از همین روی، فقط به معرفی تعداد معدودی از این استعاره‌ها می‌پردازیم. مثال‌هایی که برای تبیین این استعاره‌ها استفاده شده است، ترجمهٔ مثال‌های انگلیسی نیست، بلکه مثال‌های مناسبی از زبان فارسی انتخاب شده است.

استعاره‌های مفهومی علیت را به دو دسته تقسیم می‌کنیم: الف) استعاره‌های علیت مبتنی بر استعاره پایه «علت نیروی فیزیکی است»: این دسته از استعاره‌ها بیشترین نزدیکی را به پیش‌نمونه علیت دارند. ب) استعاره‌های علیت طبیعی: این استعاره‌ها مبتنی بر دیدگاه ذات‌گرایانه تقریر شده‌اند.

۳-۴-۱. استعاره‌های علیت مبتنی بر استعاره پایه «علت نیروی فیزیکی است»
 استعاره پایه^{۱۳} «علت نیروی فیزیکی است» معمولاً در ترکیب با استعاره‌های دیگر می‌تواند انواع گوناگونی از علیت را مفهوم‌سازی کند.

۳-۴-۱-۱. استعاره ساختار رویداد مبتنی بر محل^{۱۴}

این استعاره پیچیده^{۱۵} در واقع ساختاری را برای فهم حوادث و رویدادها ایجاد می‌کند و علت‌ها همواره بخش محوری و جدایی‌ناپذیری از هر حادثه و رویدادی هستند. این استعاره پیچیده مرکب از چند استعاره ساده و پایه است:

- حالت‌ها مکان‌ها هستند.
- تغییرات حرکات هستند.
- علت‌ها، نیروهای فیزیکی هستند.
- علیت، یک حرکت اجباری توسط یک نیرو است.
- هدف‌ها، مقاصد یک حرکت هستند.
- روش‌ها، مسیرهای حرکت هستند.
- مشکلات، موانع بر سر حرکت هستند.

براساس استعاره پیچیده فوق، بسیاری از حوادث و رویدادها قابل فهم می‌شود (Lakoff & Johnson, 1999, p. 179). جملات زیر در واقع در چارچوب استعاره فوق قابل فهم و بیان است:
 ✓ او به خوشبختی رسیده است (خوشبختی به‌مثابه مکانی است که می‌توان به آن رسید).
 ✓ مشکلات مادی او را به مرز جنون رسانده است (مشکلات مادی به‌مثابه نیروی فیزیکی هستند که فرد را در یک حرکت اجباری به مرز جنون به‌مثابه یک مکان کشانده است).
 ✓ اعتیاد او را به ورطه نابودی انداخته است (اعتیاد به‌مثابه یک نیروی فیزیکی سبب افتادن فرد به ورطه نابودی است).

در چارچوب استعاره مذکور، علت به‌مثابه یک نیروی فیزیکی سبب یک حرکت اجباری می‌شود. علت نیز به‌مثابه همین حرکت اجباری فهم می‌شود.

۳-۴-۲. استعاره ساختار رویداد مبتنی بر انتقال شیء^{۱۶}

این استعاره نیز همانند استعاره پیشین استعاره‌ای پیچیده و مرکب است که در توصیف ساختار رویدادها و حوادث به‌کار می‌رود:

- صفات، دارایی‌ها هستند.
- علت، انتقال دارایی‌هاست (دادن یا گرفتن).
- علت‌ها، نیروهای فیزیکی هستند.
- اهداف اشیای مطلوب هستند.
- رسیدن به یک هدف، به‌دست آوردن شیء مطلوب است (Lakoff & Johnson, 1999, p. 198).

جملات زیر حاوی استعاره فوق هستند.

- ✓ من شور و اشتیاق زیادی دارم (شور و اشتیاق به‌مثابه دارایی شخص است).
  - ✓ علاقه به تحصیل انگیزه زیادی به او داده است (علاقه به تحصیل به‌مثابه نیرویی است که انگیزه زیادی را به شخص منتقل کرده است. این انگیزه به‌مثابه دارایی شخص است).
  - ✓ مشکلات خانوادگی وقت زیادی از او گرفته است (مشکلات خانوادگی به‌مثابه نیرویی است که وقت شخص را که به‌مثابه دارایی او محسوب می‌شود، از دست او خارج کرده است).
- در چارچوب این استعاره نیز علت به‌مثابه یک نیروی فیزیکی فهم می‌شود که سبب انتقال دارایی‌ها می‌شود، به عبارت دیگر علت عاملی است که صفات شیء را به‌مثابه دارایی معلول به او می‌دهد و یا از او می‌گیرد.

۳-۴-۲. استعاره‌های مفهومی مبتنی بر علت طبیعی^{۱۷}

ذات‌گرایی باوری رایج در فرهنگ‌های مختلف است. براساس ذات‌گرایی، هر شیئی دارای ذات^{۱۸} خاص خویش است. این ذات همان چیزی است که هر شیئی را متعلق به نوع خاصی از اشیا می‌سازد. در همین چارچوب، هر شیئی دارای ویژگی‌های ذاتی و طبیعی خاص خود است. این

ویژگی‌های ذاتی نیز به نوبه خود علتی برای رفتارهای ذاتی و طبیعی آن شیء محسوب می‌شوند. هر چند در فلسفه ارسطویی تنها اشیای طبیعی دارای ذات و اجزای ذاتی محسوب می‌شوند. اما در فرهنگ‌هایی که ذات‌گرایی پذیرفته شده است، تقریباً تمام اشیا و پدیده‌ها به‌عنوان امور دارای ذات مفهوم‌سازی می‌گردند. دیدگاه ذات‌گرایانه حتی به ساختارهای زبانی نیز سرایت کرده است. گزاره‌هایی همانند «بچه است دیگر!»، «دختر است دیگر!» جملاتی مبتنی بر دیدگاه‌های ذات‌گرایانه محسوب می‌شود که بچه‌ها یا دختران را دارای ذات خاص به خود معرفی می‌کنند. بدین ترتیب برخی از رفتارها برای کودکان یا دختران طبیعی محسوب می‌شود. این رفتارهای طبیعی از ویژگی‌های ذاتی آن‌ها نشئت گرفته می‌شود. همچنین، گزاره‌هایی که یک ویژگی را به‌صورت عام به یک دسته از انسان‌ها یا موجودات نسبت می‌دهند، همگی سازگار با دیدگاه ذات‌گرایانه هستند؛ همانند «پرنده‌گان پرواز می‌کنند»، «مادران فداکار هستند»، «پسران بازیگوش هستند»، و «نوجوانان حساس هستند» (Lakoff & Johnson, 1999, pp. 215-214).

برخی از استعاره‌های علت متناسب با علت طبیعی محسوب می‌شوند. این دسته از استعاره‌ها معمولاً از پیش‌نمونه علت دورتر محسوب می‌شوند و استعاره «علت نیروی فیزیکی است» در این دسته از استعاره‌ها جایگاه محوری ندارد.

۳-۲-۱. استعاره «علت منبع است»

در این استعاره، علت به‌مثابه منبعی مفهوم‌سازی می‌شود که ویژگی‌ها و رفتارهای طبیعی شیء از این منبع نشئت گرفته می‌شود. در زبان فارسی حرف اضافه «از» در معنای تحت‌اللفظی‌اش جهت اشاره به یک منبع، مورد استفاده قرار می‌گیرد (Lakoff & Johnson, 1999, p. 213).

✓ دروغ منبع تمام زشتی‌هاست.

✓ بحران اقتصادی از رشد نقدینگی حاصل شده است.

۳-۲-۲. استعاره «علت حرکت به سمت بیرون است»

در این استعاره علت به‌مثابه ظرفی مفهوم‌سازی شده است که آثار طبیعی شیء از آن خارج می‌شود. این استعاره را باید حامل استعاره «علت منبع است» نیز دانست. این استعاره به‌صورت زیر قابل بیان است:

- علیت طبیعی حرکت به سمت خارج است.
  - معلول شیء متحرک به سمت خارج است.
  - علت ظرفی که حرکت از آن آغاز می‌شود (Lakoff & Johnson, 1999, p. 214).
- مثال‌های زیر حاوی استعاره فوق است:
- ✓ شبکه‌های اجتماعی عامل بروز برخی از اختلالات روان‌شناختی هستند.
  - ✓ بیکاری گسترده از تعطیلی کارخانه‌ها ظهور یافته است.

۳-۲-۳. استعاره «علیت حرکت به سمت بالاست»

در این استعاره علت به‌مثابه مکانی فهم می‌شود که معلول از آنجا حرکتش را به سمت بالا آغاز می‌کند. بدین ترتیب علیت چیزی جز حرکت به سمت بالا نیست. حرف اضافه «از» جهت اشاره به علت است که به‌مثابه نقطه آغاز حرکت به تصویر کشیده می‌شود. این استعاره به‌صورت زیر قابل بیان است:

- علیت حرکت به سمت بالاست.
  - معلول شیئی است که به سمت بالا حرکت می‌کند.
  - علت مکانی که حرکت از آن آغاز شده است (Lakoff & Johnson, 1999, p. 213).
- جملات زیر حاوی این استعاره هستند:
- ✓ جنجال‌های زیادی از انتشار عکس‌های خصوصی او به پا خاست.
  - ✓ کاهش اعتماد اجتماعی از فسادهای مالی گسترده بر می‌خیزد.

۴. روش پژوهش

فلاسفه مسلمان به تبعیت از ارسطو میان زبان شعر و زبان فلسفه تفاوت قائل بودند و به‌کارگیری استعاره در فلسفه را ممنوع می‌دانستند (Aristotle, 1404a). فارابی معتقد است که کاربرد استعاره تنها در شعر و خطابه مجاز است و در فلسفه، کلمات جز در معنایی که برای آن وضع شده‌اند، به‌کار نمی‌روند (فارابی، ۱۹۷۰، ص. ۱۶۴). ابن‌سینا نیز بیان می‌کند که در زبان علمی، کلمات باید مفهوم روشنی داشته باشند، غیرمشترک و غیراستعاری باشند و لفظ با معنا مطابق باشد (ابن‌سینا، ۱۴۰۵ق، ج. ۴/صص. ۱۹۹-۲۰۰). اما فرضیه تحقیق حاضر آن است که فلاسفه مسلمان

در فهم و توصیف علیت از استعاره‌های مفهومی گوناگونی بهره برده‌اند. به زعم لیکاف و جانسون، به‌کارگیری استعاره‌های مفهومی اغلب به‌صورت خودکار و ناآگاهانه رخ می‌دهد (Lakoff & Johnson, 1999, p. 128).

استعاره مفهومی عبارت است از نگاشت^{۱۱} نظام‌مند بین حوزه‌های مفهومی: یک حوزه از تجربه بشر که انضمامی و عینی است – حوزه مبدأ – بر روی حوزه دیگری که معمولاً انتزاعی‌تر است – حوزه مقصد – نگاشت می‌شود (Lakoff, 1993, p. 203). هدف از این پژوهش استخراج استعاره‌های مفهومی علیت در بخش الهیات کتاب *الشفاء* ابن‌سیناست. روش‌های گوناگونی برای استخراج استعاره‌های مفهومی از یک متن پیشنهاد شده است. برخی پژوهشگران با مطالعه کامل متن، استعاره‌های موجود در متن را به‌صورت دستی شناسایی و استخراج می‌کنند. این روش بسیار وقت‌گیر است و تنها در متون کوتاه قابلیت اجرا دارد. اما استفاده از روش‌های خودکار و ماشینی معمولاً یا به‌واسطه جست‌وجو و استخراج کلیدواژگان مربوط به حوزه مبدأ یا حوزه مقصد و یا به‌صورت ترکیبی از هر دو صورت می‌گیرد. هر کدام از این روش‌ها معایب خاص خویش را دارد (Stefanowitsch, 2006, pp. 2-3). استفاده از کلیدواژگان حوزه مقصد در پژوهش حاضر فاقد کارایی لازم است. حوزه مقصد استعاره‌های مفهومی مذکور شامل واژگان «علت»، «سبب»، «معلول» و «علیت» و واژگان مترادف آن‌ها خواهد بود. با وجود آنکه متن الهیات *الشفاء* مملو از توصیف روابط علی است، اما واژگان مذکور دارای فراوانی زیادی در این متن نیستند و در بیشتر موارد روابط علی بدون استفاده از واژگان مذکور توصیف شده‌اند. از همین روی، پژوهش حاضر به کمک جست‌وجو و شناسایی کلیدواژگان حوزه مبدأ صورت گرفته است. اما این شیوه پژوهش زمانی قابل اجراست که دارای اطلاعاتی پیشینی در باب واژگان حوزه مبدأ باشیم. در این پژوهش با الهام از استعاره‌های مفهومی معرفی‌شده توسط لیکاف و جانسون، و همچنین اطلاعات کیفی در باب توصیفات گوناگون علیت در این متن، مجموعه‌ای از کلیدواژگان حوزه مبدأ شناسایی شد. سپس این کلیدواژگان دسته‌بندی شد و تعلق هر کدام از آن‌ها به استعاره‌های مفهومی علیت تثبیت گردید. کلیدواژگان حوزه مبدأ در واقع ریشه‌های لغوی‌ای هستند که هر کدام مشتقات فراوانی دارند. برای استخراج داده‌های آماری تمام مشتقات یک ریشه خاص در متن الهیات *الشفاء* شناسایی شده است. استخراج این داده‌ها به کمک نرم‌افزار «کتابخانه حکمت اسلامی ۲» میسر شده است. این نرم‌افزار می‌تواند با دقت زیادی مشتقات ریشه‌های مختلف را

شناسایی کند. در این نرم‌افزار کتاب *الهیات من کتاب الشفاء* با تحقیق و تصحیح حسن‌زاده آملی به‌عنوان متن مرجع، مورد استفاده قرار گرفته است. اما رابطه میان حوزه مبدأ و مقصد در استعاره‌های مفهومی، رابطه‌ای یک‌طرفه است. بدین معنا که هر واژه‌ای که متعلق به حوزه مبدأ است لزوماً جهت توصیف استعاری حوزه مقصد به‌کار نرفته است. از همین روی در مرحله بعد، با بررسی تک تک مشتقات یک ریشه، مواردی را که واژگان مذکور جهت مفهوم‌سازی استعاری رابطه علیت به‌کار رفته، شناسایی شده است. بدین ترتیب فراوانی واژگان متعلق به هر ریشه در کاربرد استعاری‌شان در توصیف علیت استخراج شده است. حوزه مبدأ هر یک از استعاره‌های مفهومی علیت به‌واسطه چند ریشه لغوی و مشتقات آن‌ها در متن حضور و بروز می‌یابند. با تجمیع فراوانی واژگانی که به حوزه مبدأ یک استعاره مفهومی خاص تعلق دارند، فراوانی کاربرد آن استعاره مفهومی علیت محاسبه شده است. در این پژوهش میزان نقش و اهمیت هر کدام از استعاره‌های مفهومی علیت به‌واسطه محاسبه میزان فراوانی کاربرد آن استعاره در متن الهیات *الشفاء* مشخص شده است.

۵. استعاره‌های مفهومی علیت در الهیات *الشفاء*

ابن‌سینا یکی از بزرگ‌ترین فیلسوفان مسلمان محسوب می‌شود. کتاب *الشفاء* مهم‌ترین و جامع‌ترین کتاب فلسفی ابن‌سیناست. کتاب *الشفاء* دارای بخش‌های زیر است: منطق، طبیعیات، ریاضیات و الهیات. بخش الهیات کتاب *الشفاء* در واقع معادل بخش متافیزیک در آثار ارسطو است. به متافیزیک معمولاً فلسفه اولی، مابعدالطبیعه و یا الهیات گفته می‌شود. فیلسوفان مسلمان همگی معتقدند بودند که الهیات یا فلسفه اولی مهم‌ترین بخش علم و دانش است. این کتاب به زبان عربی نگاشته شده است. بنابراین کشف و معرفی استعاره‌های مفهومی در این کتاب نیازمند تحلیل معنایی واژگان عربی است که جهت توصیف علیت در این کتاب مورد استفاده قرار گرفته‌اند. استعاره‌های مفهومی علیت در الهیات *الشفاء* را به دو بخش تقسیم می‌کنیم: الف) استعاره‌های مفهومی مبتنی بر استعاره پایه «علت نیروی فیزیکی است» و ب) استعاره‌های مفهومی مبتنی بر علیت طبیعی.

۱-۱-۵. استعاره‌های مفهومی مبتنی بر استعاره پایه «علت نیروی فیزیکی است»

۱-۱-۵-۱. استعاره «علیت انتقال دارایی‌هاست»

واژگانی حاوی این استعاره هستند که در معنای تحت‌اللفظی‌شان به عمل دادن یا گرفتن بازمی‌گردند. مشتقات ریشه‌های «عطو»، «وهب» و «فید» حاوی این استعاره هستند. «عطو» و «وهب» در معنای تحت‌اللفظی‌شان به معنای «بخشیدن»، «تقدیم کردن» و «هدیه دادن» هستند. «فید» نیز در معنای تحت‌اللفظی‌اش به معنای «سود و فایده رساندن» است. هر سه این واژگان در معنای تحت‌اللفظی‌شان به نوع خاصی از دادن اشاره دارند که شیء داده‌شده امری ارزشمند است، به‌گونه‌ای که اهدای شیء به گیرنده نوعی پاداش و هدیه محسوب می‌شود و فایده و سودی نصیب گیرنده می‌شود. هنگامی که چنین واژگانی در کارکرد استعاری‌شان جهت توصیف علیت متافیزیکی مورد استفاده قرار می‌گیرند، بی‌شک این معنای تحت‌اللفظی‌شان در فهم علیت متافیزیکی نقشی مهم ایفا می‌کند. چند نمونه از جملات حاوی این استعاره در ادامه آمده است:

✓ فإن العلل المعطية للوجود أكمل وجودا (ابن‌سینا، ۱۳۷۶، ص. ۴۴۱).

عالی که اعطا کننده وجود هستند، دارای وجودی کامل‌تر هستند.

✓ الفاعل العلة التي تفيد وجودا مباینا لذاتها (ابن‌سینا، ۱۳۷۶، ص. ۲۵۷).

فاعل علتی است که وجودی مغایر با ذات خویش را می‌بخشد.

✓ إذا استعدّ نال الصورة من واهب الصور (ابن‌سینا، ۱۳۷۶، ص. ۴۴۶).

هرگاه استعدادش را یافت، به صورتی از جانب واهب‌الصور (بخشنده صورت‌ها) دست می‌یابد.

۱-۱-۵-۲. استعاره «علیت ساختن است»

ساختن در معنای تحت‌اللفظی‌اش به معنای اعمال نیروی فیزیکی مستقیم به یک یا چند شیء است به‌گونه‌ای که آن‌ها را به یک نوع جدیدی از اشیا تبدیل سازد. همانند ساختن یک صندلی توسط نجار که حاصل اعمال نیرو و ایجاد تغییرات در اجسامی همانند چوب و فلز است. اما ساختن می‌تواند به شکل استعاری برای مفهوم‌سازی انواع علیت انتزاعی نیز به‌کار گرفته شود. همانند:

✓ بحران های مالی ساخته دست بشر امروزی هستند (Lakoff & Johnson, 1999, p.)

(208).

در الهیات شفا از مشتقات ریشه‌های «جعل» و «صنع» برای توصیف علیت متافیزیکی استفاده شده است. این دو واژه در معنای تحت‌لفظی‌شان به عمل «ساختن» اشاره دارند. جملات زیر از الهیات شفا حاوی این استعاره است:

✓ أما الممكن الوجود، . . . و هو أنه يحتاج ضرورة إلى شيء آخر يجعله بالفعل موجودا (ابن سینا، ۱۳۷۶، ص. ۶۰)

اما ممكن الوجود، . . . و آن ضرورتاً نیاز به شیء دیگری دارد که بالفعل آن را موجود سازد.
 ✓ أن لهم صناعا واحدا قادرا، وأنه عالم بالسر و العلانية (همان، ص. ۴۸۹).
 برای آن‌ها سازنده واحد قادری است که آگاه به اسرار و نشانه‌هاست.

۳-۱-۵. استعاره «علیت برجای گذاشتن نشانه و اثر است»

در جهان فیزیکی، اشیا می‌توانند نشانه و اثری در یکدیگر ایجاد کنند. ایجاد نشانه و اثر معمولاً همراه با اعمال یک نیروی فیزیکی است. اعمال یک نیرو سبب نفوذ به رویه و پوسته شیء می‌شود و بدین ترتیب تغییری را در ظاهر و پوسته شیء ایجاد می‌کند. چنین اتفاقی گونه‌ای از علیت فیزیکی محسوب می‌شود. با این حال، چنین تصویری از اثرگذاری علی می‌تواند در مفهوم‌سازی استعاری علیت متافیزیکی به‌کار آید. این استعاره به شکل زیر قابل تبیین است:

- علیت برجای گذاشتن اثر و نشانه است.
- معلول نشانه و اثر برجای گذاشته شده است.
- علت نیروی فیزیکی ایجادکننده اثر است.

مشتقات ریشه «أثر» حاوی این استعاره هستند. جمله زیر نمونه‌ای از استعاره مذکور در الهیات شفا است:

✓ الذي يؤثر غيره في وجوده فلا يكون واجبا وجوده في ذاته (همان، ص. ۵۰).

هر شیئی که غیر او در وجودش مؤثر است، وجودش واجب و ضروری فی ذاته نخواهد بود.

۲-۵. استعاره‌های مفهومی مبتنی بر علییت طبیعی

۱-۲-۵. استعاره «علیت حرکت به سمت خارج است»

در چارچوب این استعاره، واژگانی قرار می‌گیرند که در معنای تحت‌اللفظی‌شان به حرکت به سمت خارج اشاره دارند. مشتقات ریشه‌های «صدر»، «نشأ» و «فیض» حامل استعاره مذکور هستند. هر سه واژه در معنای تحت‌اللفظی‌شان به معنای «خارج شدن» و «بیرون آمدن» هستند. هر چند «فیض» تفاوت ظریفی با دو واژه دیگر دارد. «فیض» به معنای «بیرون زدن و جاری شدن مایع» است. در ضمن این بیرون زدن مایع معمولاً ناشی از پر شدن و لبریز شدن ظرف حاوی مایع است. چند نمونه از جملات حاوی این استعاره از کتاب الهیات شفا به قرار زیر است:

✓ و فاعل الكل بمعنى أنه الموجود الذي يفيض عنه كل وجود فيضانا مبائنا لذاته (همان، ص. ۴۳۴).

فاعل همه موجودات به معنای موجودی است که کل وجودها از او لبریز می‌گردند، لبریزشدنی به صورت مغایر با ذاتش.

✓ وجوده بعد ليس مطلق كان صدوره عن العلة ذلك الصدور إبداعا (همان، ص. ۲۶۸).

وجودش بعد از عدم مطلق، همان صدورش از علتش به صورت صدور ابداعی است.

✓ قد رتبوا العدد و إنشاء من الوحدة (همان، ص. ۳۲۳).

اعداد ترتیب می‌یابند و از واحد نشئت می‌گیرند.

۲-۵. استعاره «علیت اساس و پایه قرار گرفتن است»

یکی از متداول‌ترین واژگانی که در توصیف رابطه علیت متافیزیکی در الهیات شفا مورد استفاده قرار گرفته است، مشتقات ناشی‌شده از ریشه «قوم» است. «قوم» در معنای تحت‌اللفظی‌اش به معنای «بلند شدن»، «راست ایستادن» و «برخاستن» است. این واژه به نوع خاصی از برخاستن اشاره دارد؛ برخاستنی همراه با استحکام و پایداری. چنین برخاستنی نیازمند پایه و اساسی است که شیء بر آن استوار و مانع کج شدن و تزلزل شیء برخاسته شده شود. از همین روی «قوام» هم به معنای حالت راست و ایستادگی و هم به معنای پایه و نگهدار شیء است. این واژه در چارچوب استعاره مفهومی زیر جهت توصیف علیت متافیزیکی مورد استفاده قرار می‌گیرد:

• علت پایه و اساس یک شیء برخاسته است.

- معلول، شیء برخاسته و قائم به پایه و اساس است.
- علیت اساس و پایه یک شیء برخاسته قرار گرفتن است.

در دیدگاه ابن‌سینا ماده و صورت معمولاً به‌عنوان علل قوام شیء توصیف می‌شوند (ابن‌سینا، ۱۳۷۹، ص. ۴۹۷؛ همان، ۱۳۸۱، ص. ۲۰۰). چنین توصیفی از علل مادی و صوری در دیدگاه دیگر فلاسفهٔ مسلمان نیز رایج و متداول است (صدرالدین شیرازی، ۱۳۶۸، ج. ۱/ص. ۲۶، ۴۴۵؛ صدرالدین شیرازی، ۱۳۶۰، ص. ۴۵۲؛ طباطبایی، ۱۴۱۶ق، ص. ۱۵۸). گزارهٔ زیر حاوی این استعاره است:

✓ إنا نعني بالعلة الصورية العلة التي هي جزء من قوام الشيء، يكون بها الشيء هو ما هو بالفعل و بالعنصرية العلة التي هي جزء من قوام الشيء، يكون بها الشيء هو ما هو بالقوة (ابن‌سینا، ۱۳۷۶، ص. ۲۵۷).

منظور ما از علت صوری، علتی است که جزئی از قوام شیء هستند که به‌واسطهٔ آن جزء، شیء بالفعل می‌شود و منظور از علت عنصری، علتی است که جزء قوام شیء است که به‌واسطهٔ آن جزء، شیء امری بالقوه است.

در چارچوب این استعاره، علت مادی و صوری هر شیئی به‌عنوان پایه و اساس آن شیء مفهوم‌سازی می‌شود.

۳-۲-۵. استعارهٔ «علت نقطهٔ آغاز است»

همانگونه که در بخش‌های قبلی مقاله ذکر شد در استعاره‌های ساختاررویداد معمولاً هر رویداد و تغییری را به‌مثابهٔ نوعی از حرکت مفهوم‌سازی می‌کنند و علت را به‌مثابهٔ یک نیروی فیزیکی که سبب حرکت اجباری شیء از نقطه‌ای به نقطهٔ دیگر می‌شود. در چنین تصویری نوعی همبستگی میان اعمال نیرویی که عامل حرکت است و نقطهٔ شروع حرکت وجود دارد. این همبستگی پایه و اساس استعاره‌ای است که علت را به‌مثابهٔ نقطهٔ آغازین حرکت مفهوم‌سازی می‌کند (Lakoff & Johnson, 1999, p. 213). برای مثال:

✓ تأسیس دانشگاه‌ها نقطهٔ آغاز تغییرات اجتماعی و سیاسی گسترده در کشور بود.

فلاسفهٔ مسلمان از مشتقات ریشهٔ «بدأ» به معنای «آغاز کردن» و «شروع کردن» جهت توصیف رابطهٔ علیت و همچنین از واژهٔ «مبدأ» به معنای «نقطهٔ آغاز» جهت توصیف علت بهره

برده‌اند. چنین توصیفات در چارچوب استعاره مذکور قابل فهم است. جمله زیر نمونه‌ای از استعاره مذکور محسوب می‌شود:

✓ الفلاسفة الإلهيين ليسوا يعنون بالفاعل مبدأ التحريك فقط كما يعنيه الطبيعيون، بل مبدأ الوجود و مفیده (ابن سینا، ۱۳۷۶، ص. ۲۵۷)

فلاسفة الهی همانند فلاسفة طبیعی، فاعل را تنها به‌عنوان نقطه آغاز تحریک معنا نمی‌کنند، بلکه آن را به‌عنوان نقطه آغاز و افاده‌کننده وجود معنا می‌کنند.

۶. نتایج آماری پژوهش

هر یک از ریشه‌های واژگانی که در بخش قبلی در ذیل استعاره‌های مفهومی معرفی شده‌اند، دارای مشتقات گوناگونی در کتاب الهیات *الشفاء* هستند. تمام مشتقات برگرفته از ریشه‌های واژگانی مذکور در کتاب الهیات *الشفاء* بررسی شده است. تمام موارد به‌کارگیری مشتقات ریشه‌های مذکور لزوماً در معنای علیت به‌کار نرفته‌اند و از طرفی دیگر اگر واژه‌ای در معنای علی به‌کار رفته است، لزوماً معنایی استعاری ندارد. گفتنی است که در اینجا ما تنها به دنبال کارکرد استعاری واژگان مذکور در توصیف علیت هستیم. بدین ترتیب با بررسی تمام موارد به‌کارگیری مشتقات ریشه‌های مذکور، این موارد را به دو بخش تقسیم کرده‌ایم:

۱. موارد مرتبط: تنها در صورتی موارد به‌کارگیری مشتقات ریشه‌های مذکور جزء موارد مرتبط محسوب شده‌اند که دارای هر دو شرط زیر باشند:

الف) مشتق مذکور دارای معنای علیت هستی‌شناختی باشد؛ بدین معنا که به یکی از اجزای رابطه علیت هستی‌شناختی همانند علت یا معلول اشاره کند و یا اینکه اصل رابطه علیت را توصیف کند. معمولاً اسم فاعل یا مفعول ریشه‌های مذکور به علت یا معلول اشاره دارند و صورت‌های مختلف فعلی یا مصدری ریشه‌های مذکور نیز به توصیف رابطه علیت می‌پردازند.

در مواردی به‌نظر می‌رسید که مشتق مذکور هر چند دارای معنایی علی است، اما به علیت غیرفلسفی اشاره دارد. مثلاً تأثیر عوامل اجتماعی و سیاسی بر یکدیگر و یا علیت معرفت‌شناختی همانند تأثیر برهان بر ایجاد یقین معرفت‌شناختی. در این مقاله تنها بر علیت هستی‌شناختی که تقریباً معادل علیت فلسفی محسوب می‌شود، تمرکز شده است و بقیه اقسام علیت همانند علیت

اجتماعی یا علیت معرفت‌شناختی حذف شده‌اند.

ب) مشتق مذکور در معنای تحت‌اللفظی‌اش به‌کار نرفته باشد. به‌عبارت دیگر مشتق مذکور دارای معنایی استعاری باشد.

۲. موارد غیرمرتبط: هر مورد از مشتقات ریشه‌های مذکور در کتاب *الهیات الشفاء*، اگر یک یا هر دو شرط مذکور را نداشته باشند، موارد غیرمرتبط با بحث مقاله حاضر محسوب می‌شوند. جدول ۱ فراوانی مشتقات هر یک از ریشه‌های مذکور را به نمایش می‌گذارد. بدین ترتیب موارد به‌کارگیری هر یک از ریشه‌های مذکور به دو دسته «موارد مرتبط» و «موارد غیرمرتبط» تقسیم شده است. با توجه به توضیحات فوق، «موارد مرتبط» شامل مواردی می‌شود که این واژگان در معنای استعاری‌شان به توصیف علیت هستی‌شناختی می‌پردازند.

جدول ۱: فراوانی ریشه‌های مرتبط با استعاره‌های مفهومی

Table 1: Frequency of lexical roots related to conceptual metaphors

مجموع کل موارد	موارد غیرمرتبط	موارد مرتبط	ریشه‌ها	استعاره	اقسام استعاره
۲۲	۱۰	۱۲	عطو	علیت انتقال‌داری است	علیت مبتنی بر «علت نیروی فیزیکی است»
۱۱۵	۲۱	۹۴	فید		
۳	۱	۲	وهب		
۱۷۶	۱۴۶	۳۰	جعل	علیت ساختن است	
۴۵	۳۶	۹	صنع		
۷۶	۱۷	۵۹	أثر	علیت بر جای گذاشتن نشانه است	
۵۳	۰	۵۳	فیض	علیت حرکت به سمت خارج است	علیت طبیعی
۶۷	۰	۶۷	صدر		
۵	۳	۲	نشأ		
۳۶۵	۱۱۵	۲۵۰	قوم	علیت اساس و پایه قرار گرفتن است	
۴۱۴	۹۷	۳۱۷	بدأ	علت نقطه آغاز است	

جدول ۲ مطابق با اطلاعات موجود در جدول ۱ تکمیل شده است. با تجميع تمام «موارد مرتبط» استفاده از ريشه‌های موجود در ذيل هر استعاره در جدول ۱، مجموع موارد به‌کارگيري هر استعاره مفهومی در جدول ۲ به‌دست آمده است. استعاره‌های مفهومی در يك تقسيم‌بندي کلان‌تر به دو قسم تقسيم شده است: الف) استعاره‌های مفهومی مبتنی بر استعاره «علت نيروی فیزیکی است» و ب) استعاره‌های مفهومی مبتنی بر علت طبیعی. در ذيل هر قسم نیز، سه استعاره مفهومی قرار می‌گیرد و با تجميع موارد به‌کارگيري هر سه استعاره مفهومی، مجموع موارد به‌کارگيري هر قسم از استعاره‌های مفهومی مذکور در جدول ۲ به‌دست آمده است

جدول ۲: فراوانی استعاره‌های مفهومی و اقسام استعاره
Table 2: Frequency of conceptual metaphors

مجموع هر قسم از دو قسم استعاره‌ها	مجموع موارد به-کارگيري هر استعاره	استعاره	اقسام استعاره
۲۰۶	۱۰۸	علت انتقال دارایی است	علت مبتنی بر «علت نيروی فیزیکی است»
	۳۹	علت ساختن است	
	۵۹	علت بر جای گذاشتن نشانه است	
۶۸۹	۱۲۲	علت حرکت به سمت خارج است	علت طبیعی
	۲۵۰	علت اساس و پایه قرار گرفتن است	
	۳۱۷	علت نقطه آغاز است	

۷. نتیجه

پژوهش حاضر نشان داد که فهم و توصیف ابن‌سینا در کتاب *الهیات الشفاء* از رابطه علیت در چارچوب نظریه استعاره مفهومی قابل تبیین است. ابن‌سینا از واژگان زیادی برای توصیف رابطه علیت بهره برده است. استفاده از این واژگان دلبخواهی و تصادفی نبوده است. هر چند او صراحتاً دلیل انتخاب این واژگان را برای توصیف رابطه علیت توضیح نداده است اما در این مقاله نشان داده شد که او به‌صورت ناخودآگاه از استعاره‌های مفهومی متفاوتی جهت توصیف رابطه علیت بهره برده است و هر یک از واژگان مذکور به حوزه مبدأ یکی از این استعاره‌های مفهومی تعلق دارد.

در پژوهش حاضر با استخراج و دسته‌بندی کلیدواژگانی که جهت توصیف رابطه علیت در *الهیات الشفاء* مورد استفاده قرار گرفته‌اند، استعاره‌های مفهومی علیت در کتاب مذکور کشف و معرفی شدند. در یک تقسیم‌بندی کلان، مهم‌ترین و متداول‌ترین استعاره‌های مفهومی موجود در کتاب *الهیات الشفاء* ابن‌سینا را می‌توان به دو قسم تقسیم کرد:

الف) استعاره‌های مفهومی مبتنی بر استعاره پایه «علت نیروی فیزیکی است». در ذیل این قسم نیز استعاره‌های مفهومی «علیت انتقال دارایی‌هاست»، «علیت ساختن است» و «علیت بر جای گذاشتن نشانه است» قرار می‌گیرند.

ب) استعاره‌های مفهومی مبتنی بر علیت طبیعی. در ذیل این قسم نیز استعاره‌های «علیت حرکت به سمت خارج است»، «علیت اساس و پایه قرار گرفتن است» و «علت نقطه آغاز است» قرار می‌گیرند.

با این حال، امکان وجود استعاره‌های مفهومی دیگر در کتاب *الهیات الشفاء* منتفی نیست. برخی از این استعاره‌ها توسط لیکاف و جانسون به‌عنوان استعاره‌های علیت معرفی شده‌اند و برخی دیگر نیز استعاره‌های جدیدی محسوب می‌گردند. استعاره «علیت اساس و پایه قرار گرفتن است» و «علیت برجای گذاشتن نشانه است» توسط لیکاف و جانسون مورد اشاره قرار نگرفته‌اند.

حوزه مبدأ هر یک از این استعاره‌های مفهومی توسط یک یا چند ریشه واژگانی و مشتقات آن‌ها در این کتاب ظاهر شده‌اند. در مقاله حاضر، با شمارش موارد به‌کارگیری واژگانی که به حوزه مبدأ این استعاره‌ها تعلق دارند، فراوانی به‌کارگیری هر استعاره مفهومی در *الهیات الشفاء* مشخص شده است. براساس نتایج آماری، میزان نقش و اهمیت هر کدام از استعاره‌های مفهومی

علیت در این متن نشان داده شد؛ استعاره‌های مفهومی مبتنی بر علیت طبیعی به شکل معناداری بیش از استعاره‌های مفهومی مبتنی بر «علت نیروی فیزیکی است» در متن الهیات شفا به کار رفته‌اند. تمامی استعاره‌های مفهومی مبتنی بر علیت طبیعی فراوانی بیش از استعاره‌های دسته دیگر دارند. همین امر نشان می‌دهد که ذات‌گرایی به‌عنوان اندیشه‌ای بنیادین در ستون فقرات فلسفه ابن‌سینا حضور دارد.

استعاره «علت نقطه آغاز است» پرتکرارترین استعاره و استعاره «علیت ساختن است» کم-تکرارترین استعاره محسوب می‌شود.

۸. پی‌نوشت‌ها

1. George Lakoff
2. Mark Johnson
3. conceptual metaphor
4. target domain
5. source domain
6. conceptualize
7. categorization
8. Ludwig Wittgenstein
9. Eleanor Rosch
10. William Labov
11. prototype
12. skeletal literal causation
13. primary metaphor
14. the location event-structure metaphor
15. complex metaphor
16. the object event-structure metaphor
17. natural causation
18. essence
19. mapping

۹. منابع

- ابن‌سینا، ح. (۱۴۰۵ق). *الشفاء (المنطق)*. تحقیق ع. بدوی. قم: منشورات مکتبه آیه الله العظمی المرعشی النجفی.
- ——— (۱۳۸۱). *الإشارات و التنبیحات*. ویراسته م. زارعی. قم: بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمی قم).
- ——— (۱۳۷۶). *الإلهیات من کتاب الشفاء*. تحقیق ح. حسن‌زاده آملی. قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمی قم.
- ——— (۱۳۷۹). *النجاة*. تحقیق م.ت. دانش‌پژوه. تهران: دانشگاه تهران.
- ——— (بی‌تا). *رسائل ابن‌سینا*. قم: بیدار.
- براتی، م. (۱۳۹۵). بررسی استعاره مفهومی «نور» در قرآن کریم با رویکرد شناختی. پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی، ۳(۲۳)، ۵۹-۳۹.
- خادم‌زاده، و. (۱۳۹۵). استعاره وجود به‌مثابه نور در فلسفه ملاصدرا. *فلسفه و کلام اسلامی*، ۱، ۳۴-۱۹.
- خادم‌زاده، و. (۱۳۹۶). استعاره وجود به‌مثابه امر سیال در فلسفه ملاصدرا. *فلسفه و کلام اسلامی*، ۲، ۲۰۶-۱۸۷.
- ——— (۱۳۹۶). استعاره موجود حقیقی به‌مثابه امر ثابت نزد ابن‌سینا و ملاصدرا. *حکمت معاصر*، ۳، ۶۷-۳۹.
- راس، د. (۱۹۳۰). *ارسطو*. ترجمه م. قوام صفری (۱۳۷۷). تهران: فکر روز.
- صدرالدین شیرازی، م. (۱۳۶۸). *الحکمة المتعالیة فی الأسفار العقلیة الأربعة*. قم: مکتبه المصطفوی.
- ——— (۱۳۶۰). *الشواهد الربوبیة فی المناهج السلوکیة*. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- طباطبایی، م.ح. (۱۴۱۶). *نهایة الحکمة*. قم: جماعه المدرسین فی الحوزة العلمیة بقم. مؤسسه النشر الإسلامی.
- فارابی، م. (۱۹۷۰م). *کتاب الحروف*. تصحیح م. مهدی. بیروت: دارالمشرق.
- هاشمی، ز. (۱۳۹۲). مفهوم «ناکجاآباد» در دو رساله سهروردی بر اساس نظریه استعاره شناختی. *جستارهای زبانی*، ۳(۱۵)، ۲۶۰-۲۳۷.

- یگانه، ف. و افراشی، آ. (۱۳۹۵). استعاره‌های جهتی در قرآن با رویکرد شناختی. *جستارهای زبانی*، ۵(۳۳)، ۲۱۶-۱۹۳.

References:

- Aristotle (1984). *Complete works of aristotle*. (J. Barnes, ed.). New Jersey: Princeton University Press.
- Armstrong, S. L., Gleitman, L. R., & Gleitman, H. (1983). What some concepts might not be. *Cognition*, 13(3), 263-308.
- Ballmer, T., & Brennenstuhl, W. (1981). An Empirical Approach to Frame Theory: verb, Thesaurus Organization. In *Words, Worlds and Contexts*. Edited by H Eikmeyer. Berlin: de Gruyter.
- Barati, M. (1395SH). A study of the conceptual metaphor of "light" in the Holy Quran: Cognitive approach. *Literary Criticism and Stylistics Research*, 3(23), 39-59. [In Persian].
- Coleman, L. & Kay, L. P. (1981). Prototype semantics: The English word lie. *Language* .57(1), 26-44.
- Farābī (1970), *Kitab Al-Horūf*, Muhsin Miḥdī (ed.) Beirut: Dar Al-Mashriq. [In Arabic].
- Geeraerts, D. (1989). Prospects and problems of prototype theory. *Linguistics*. 27(4), 587-612.
- Hashemi, Z. (2013). The study of “No-where” (Nākojā Ābād) Concept in two Persian treatises of Sohrawardi based on cognitive metaphor theory. *Language Related Research*, 3(15), 237-260. [In Persian].
- Ibn sīnā (1984), *Al-Shifā (Logic)*, Badwī (ed.) Mar‘ashī Maktabat. [In Arabic].
- ----- (1381SH), *Al-Ishārāt va Al-Tanbīhāt*, Muchtabā Zāri‘ī (ed.), Bustān Kitāb Qum. [In Arabic].
- ----- (1376SH), *Theology of Al-Shifā*, Hasanzadih Amolī (ed.), Daftar Tablīqāt Islāmī. [In Arabic].

- ----- (1379SH), *Al-Nijāh*, Mummad Taghi Dānishpashuh (ed.), Tehran University Press. [In Arabic].
- ----- (without date) ,*Ibn Sīnā's Treatises*, Bīdar .[In Arabic].
- Khademzadeh, V. (2017), The existence as fluid metaphor in Mulla Sadra's philosophy. *Philosophy and Kalam*, 2, 187-205 .[In Persian].
- ----- . (2016). The existence as light metaphor in Mulla Sadra's philosophy" *Philosophy and Kalam*, 1, 19-34. [In Persian].
- ----- . (2017). True existence as constant metaphor in Ibn Sina and Mulla Sadra' thoughts. *Contemporary Wisdom*, 3, Pp.21-51 .[In Persian].
- ----- & Saeedimehr, M. (2016). Metaphorical analysis of causation in islamic philosophy. *The International Journal of Humanities*. 1, 49-60.
- Labov, W. (1973). The Boundaries of Words and their Meanings. In *New Ways of Analyzing Variation in English*. Edited by C.J. Bailey & R.W Shuy. Washington D.C: Georgetown University Press.
- Lakoff, G. (1993). The Contemporary Theory of Metaphor. In *Metaphor and Thought*. Edited by Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press.
- ----- & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- ----- & Johnson, M. (1999). *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to Western thought*. New York, NY: Basic Books.
- ----- & Johnson, M. (2003). Afterwards. In *Metaphors We Live By*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Olaf, J. (2002). Hypothesis revisited: The cognitive theory of metaphor applied to religious texts. *metaphorik.de*. 2
- Rosch, E. (1978). Principles of Categorization. In *Cognition and categorization*. Edited by Eleanor Rosch & B. B. Lloyd. Erlbaum.
- Ross, D. (1930) *Aristotle*, Mehdi Ghawam Safari (Trans.) (1377 SH). Fekr Rooz .[In Persian].

- Šadr al-dīn shirāzī, Muhammad (1989). *Al-Ḥikmat Al-Muta'āliyah fī Al-Asfār Al-'aqīah al-Arba'ih*, Al-Muštafawī Maktabat. [In Arabic].
- ----- (1981). *Al-Shawahid Al-Rubūbīh*. Markaz Nashr Daneshgahi. [In Arabic].
- Stefanowitsch, A. (2006). Corpus-based Approaches to Metaphor and Metonymy. In *Corpus-based Approaches to Metaphor and Metonymy*. Edited by Anatol Stefanowitsch & Stefan Th Gries. Berlin / New York: Mounon de Gruyter.
- Ṭabātabāyī, M. H. (1995). *Nihāyih Al-Hikmat*, Nashr Islami. [In Arabic].
- Wittgenstein, L. (1978). *Philosophical investigations*. (G.E.M, tran.). Oxford University Press.
- Yeganeh, F., & Afrashi, A. (2016). Orientational metaphors in The Qur'an: cognitive semantic approach. *Language Related Research*, 5(33), 193-216. [In Persian].